

БАГІРОВ
Сергій Рамізович

ВЧЕННЯ ПРО *CONCURSUS INCAUTUS* У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ

Питання про підстави, зміст, форми та межі кримінально-правового регулювання необережної поведінки залишаються предметом багаторічних дискусій у правничих науках. З одного боку, наукою в цілому доведено ефективність принципу мінімальної криміналізації, недотримання якого позбавляє кримінальне право його змістовного атрибуту – покарання лише реально небезпечних проявів людської активності [1, с. 225–256]. З іншого боку, технічний розвиток людства і пов'язане з ним зростання проявів необережної поведінки змушує реагувати на нього звичним для кримінальної політики способом, тобто збільшенням обсягу криміналізації.

Сучасний стан необережної злочинності та відповідний розвиток наук кримінально-правового спрямування змушують по-новому підійти до розв'язання багатьох проблем, що накопичились у правозастосовній діяльності.

Однією з них є недостатність теоретичних напрацювань доктрини кримінального права щодо вирішення складних ситуацій у правозастосуванні, коли небезпечні для суспільства наслідки завдаються необережною поведінкою кількох суб'єктів. Спроби вивчення правових наслідків збігу необережності кількох осіб у заподіянні спільної для них шкоди наочно висвітлюють низку питань, що не отримали належного опрацювання в науці.

Наведене вище не свідчить про те, що збіг необережності кількох осіб при заподіянні шкоди не вивчався наукою кримінального права. Як зазначав ще в XIX ст. професор М. Д. Сергеевський, «літературна доля питання про необережну співучасть є надзвичайно цікавою» [2, с. 81].

Необхідно зауважити, що вчинення необережного злочину кількома особами спочатку розглядалось наукою кримінального права як спеціальне питання теорії співучасті у злочині. В сучасних підручниках та курсах лекцій з відповідної дисципліни висвітлення цього питання також здійснюється у межах розділів, що присвячені співучасті у злочині.

На підставі вивчення доступних на сьогодні джерел можна дійти висновку, що вперше увагу на заподіяння тяжких наслідків необережною поведінкою кількох осіб звернули німецькі криміналісти початку XIX ст. Саме у цей час з'являються окремі монографічні праці, присвячені вивченню необережності як форми вини та злочинів, що вчиняються через необережність.

Тогочасні німецькі вчені неодноразово наводили як у монографіях, так і в підручниках приклади з практики, в яких суспільно небезпечні наслідки наставали через поєднання (або збіг, лат. – *concursum*) необережної поведінки кількох осіб. У зв'язку із цим Г. Є. Колоколов зазначав, що можливість необережної співучасті безумовно визнавалась як стародавніми, так і сучасними (сучасними Г. Є. Колоколову. – С. Б.) німецькими криміналістами [3, с. 50–51].

Подальший розвиток теорії кримінального права щодо можливості кримінальної відповідальності за необережне заподіяння шкоди кількома особами характеризувався такими тенденціями.

По-перше, вчинення необережного злочину кількома особами було визнано криміналістами різних країн явищем об'єктивної дійсності, що потребує правового відображення. Яку б позицію не обирав той чи інший науковець – або позицію прихильників співучасті в необережних злочинах, або їх опонентів – у будь-якому разі існування факту вчинення злочину збігом необережної поведінки двох або більше осіб не заперечується спеціалістами з кримінального права. Водночас констатація існування певного правового явища потребує відповідного реагування на нього, застосування заходів правового впливу. Заходи впливу, у свою чергу, мають застосовуватись раціонально, на підставі виявлених наукових закономірностей і згідно з ними.

Проте наука кримінального права, постаючи значною мірою «само-замкненою» системою, здійснила спробу опису та класифікації необережного заподіяння шкоди кількома особами за допомогою лише тих теоретичних конструкцій, що були наявними. У підсумку деякими німецькими криміналістами було закладено основи вчення *concursum incautus* – тобто, про збіг необережної поведінки в одному злочині. *Concursum incautus* вважалось особливим видом співучасті і розглядалось у межах вчення про співучасть у злочині.

Проте надалі такий підхід не був сприйнятий значною кількістю спеціалістів з кримінального права, які вважали, що інститут співучасті є властивим лише умисним злочинам і запровадження теорії необережної співучасті руйнує досягнуті конвенції щодо сутності та правових наслідків співучасті. Результатом цього розходження стало формування двох основних (тут автор свідомо залишає поза увагою низку другорядних концепцій, що існували у межах кожного з підходів. – С. Б.) наукових підходів щодо можливості співучасті у необережних злочинах. Це утворило другу тенденцію розвитку теорії кримінального права щодо необережного заподіяння шкоди кількома особами, яка характеризувалась гострими дискусіями між прихильниками співучасті у необережних злочинах та їх опонентами. Наприклад, у радянській науці кримінального права ці дискусії замкнулись на проблемах можливості чи неможливості

співучасті у необережному злочині, що лишило поза увагою вчених питання, пов'язані з феноменом необережного співзаподіяння єдиного злочинного результату як автономного, самостійного кримінально-правового явища [4, с. 124].

Термін «необережне співзаподіяння» став активно застосовуватись наукою радянського кримінального права з 60-х рр. ХХ ст. На підставі вивчення доступних джерел можна дійти висновку, що він є перекладом німецькомовного відповідника «*fahrlässige Mitverursachung*» і вперше був використаний 1962 р. у статті Н. Ф. Кузнецової та В. М. Кудрявцева «Кваліфікація співучасті у злочині» [5, с. 15].

Водночас варто мати на увазі, що серед науковців немає єдності у розумінні змісту поняття «необережне співзаподіяння», оскільки останнє, на думку деяких вчених (напр., М. С. Грінберга, І. Р. Харитонової), охоплює лише ситуацію одночасного заподіяння шкоди з боку двох або більше суб'єктів, які діють на кшталт співвиконавців (якщо провести аналогію з інститутом співучасті). На думку цих спеціалістів, поняття «необережне співзаподіяння» є властивим лише вузькому колу випадків, пов'язаних із заподіянням шкоди кількома особами через необережність. У зв'язку із цим вони розмежують, з одного боку, необережне співзаподіяння, а з іншого – більш широке коло можливих ситуацій необережного заподіяння шкоди двома або більше суб'єктами [4; 6].

Складність проблем вчення про *concursum incautum* призводить до того, що сьогодні в науці кримінального права на теренах колишнього СРСР захищено лише дві кандидатські дисертації, спеціально присвячені питанням необережного співзаподіяння – І. Р. Харитоновою (1985 р., СРСР) [7] та О. В. Курсаєвим (2011 р., Російська Федерація) [8]. В українській науці кримінального права окремих монографічних досліджень цього питання не було. Сучасні українські автори торкалися феномену необережного співзаподіяння у зв'язку із вивченням інших питань, тому наукові знання щодо цієї проблеми мають фрагментарний і суперечливий характер.

На підставі викладеного можна дійти таких висновків.

З огляду на зазначене, підстави, зміст, форми та межі кримінально-правового регулювання полісуб'єктної необережної поведінки потребують теоретичного переосмислення й уточнення.

В сучасній науці кримінального права відносно вчинення необережного злочину кількома особами (необережного співзаподіяння) існує невідповідність емпіричного базису і теоретичних ресурсів. Протягом багатьох років формується проблемна ситуація, яка є реакцією на відкриття того факту, що вчинення необережного злочину кількома особами не вкладається у готові концептуальні схеми теорії співучасті у злочині.

Пропоновані сьогодні наукою кримінального права теоретичні конструкції щодо розв'язання проблеми необережного співзаподіяння постають лише паліативом. Це потребує подальшої розробки теоретичного і законодавчого інструментарію, які більш адекватно відобразать об'єктивну реальність – існування необережного злочину, вчиненого кількома особами.

Література :

1. Ashworth A. Is the Criminal Law a Lost Cause? / A. Ashworth // The Law Quarterly Review. – 2000. – Vol. 116. – № 2. – P. 225–256.
2. Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве / Н. Д. Сергеевский. – ч. I, II. – Ярославль: Типо-Литография Г. Фальк, 1880. – 369 с.
3. Колоколов Г. Е. О соучастии в преступлении / Г. Е. Колоколов. – М. : Университетская типография, 1881. – 210 с.
4. Харитонова И. Р. Понятие неосторожного сопричинения по советскому уголовному праву / И. Р. Харитонова // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе. Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. ин-та, 1985. – С. 123–132.
5. Кузнецова Н. Квалификация соучастия в преступлении / Нинель Кузнецова, Владимир Кудрявцев // Советская юстиция. – 1962. – № 19. – С. 14–17.
6. Гринберг М. С. Соучастие в неосторожных преступлениях / М. С. Гринберг // Советское государство и право. – 1990. – № 8. – С. 53–60.
7. Харитонова. И. Р. Неосторожное сопричинение в советском уголовном праве: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И. Р. Харитонова. – Свердловск, 1985. – 15 с.
8. Курсаев А. В. Дифференциация уголовной ответственности за неосторожное сопричинение вреда: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. В. Курсаев. – Москва, 2011. – 26 с.

БРАЙЧЕНКО
Сергій Миколайович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ» В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Корупція, як соціально-правове явище, є надзвичайно складним для тлумачення його елементів та юридичної кваліфікації. Не зважаючи на суспільне неприйняття та негативне ставлення до корупційних дій, їх негативні прояви мають вплив на значні верстви населення у майже усіх країнах світу. Корупція не лише знижує авторитет держави у суспільстві, а й занижує систему соціальних та духовних пріоритетів, сприяє спотворенню суспільної моралі.